

V tem kratkem poročilu seveda ni bilo mogoče naštetih vseh tistih področij NOB, ki se jih avtor loteva. Opozoriti je bilo mogoče predvsem na nekatere probleme, ki posegajo v današnji čas in odgovarjajo na nekatera vprašanja, ki tudi danes burijo duhove in spodbujajo polemike zlasti glede vloge KPS in OF med narodnoosvobodilno vojno, glede značaja NOB, državljanske vojne in revolucije, demokratičnosti ali diktature, idejnega pluralizma ali ideološke ekskluzivnosti, nasilja vodstva nad pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja ali dopuščanja in negovanja lastne pobude rodoljubov. Knjiga argumentirano, z navajanjem konkretnih zgodovinskih dejstev, zavrača tiste enostranosti in poenostavitve, ki vidijo v NOB na Slovenskem slepo kopiranje stalinističnih metod, ne vidijo pa naše lastne poti in prizadevanj za ohranitev in osvoboditev slovenskega naroda, za njegovo mesto med enakopravnimi narodi sveta in za demokratično ureditev v korist vseh resničnih slovenskih rodoljubov, to je velike večine Slovencev.

To delo tudi dokazuje, da do zgodovinske resnice o preteklosti ne bomo prišli s posplošenim politiziranjem, ki temelji na takšni ali drugačni ideološki apriornosti, marveč samo na podlagi skrbnega preučevanja razmer, načrtov in zlasti ravnanj, ki jih moremo ugotavljati po dokumentih, ki so nastali v konfliktu med silami takratne družbe v vsakdanjem življenju ob reševanju življenjskih potreb slovenskega življa v enem od najtežjih obdobjev boja za njegov obstoj ter demokratično družbeno presnovo.

Ivan Križnar

Borivoj Lah-Boris: *Artilerija 9. korpusa*, založba Partizanska knjiga, Knjižnica NOV in POS 49, Ljubljana 1985, 349 str.

Po monografiji Prva artilerijska slovenska brigada (Ljubljana 1975) smo dobili izpod peresa istega avtorja še oris bojne poti artilerijskih enot na operativnem območju IX. korpusa, s čimer je v glavnem zaokrožena slika tega rodu slovenske partizanske vojske. Osebnе izkušnje (načelnik štaba in komandant Prve artilerijske brigade) in vojaška izobrazba (polkovnik JLA, službovanje v artilerijskih enotah in šolah) so avtorju omogočili, da se je razvil v pisca, ki mu ne gre le za rekonstrukcijo bojev in organizacijskih oblik artilerijskih enot, temveč tudi za strokovno-teoretično presojo vloge in učinka topništva v nekonvencionalnem, partizanskem bojevanju.

Nastanek topništva in posebnih topniških enot narodnoosvobodilne vojske je bil pogojen s posedovanjem potrebnega osnovnega orožja, torej topov. Tako se je zgodovina topništva na Primorskem in delu Gorenjske, bodočem operativnem območju IX. korpusa, lahko začela po kapitulaciji Italije septembra 1943, ko so partizanske enote zaplenile okoli 30 topov italijanske vojske (od približno 40—50 dosegljivih). Ti topovi pa so bili za partizansko bojevanje, razen nekaj protitankovskih in gorskih topov, neustrezni, saj so bili pretežki in okorni. Strelivo zanje je bilo na razpolago v dveh velikih in več manjših skladiščih, ko pa je prodirajoča nemška vojska obe veliki skladišči kmalu zasegla, je ostalo na razpolago le nekaj sto granat. Večino zaplenjenih topov in havbic je partizanska vojska izgubila v bojih na goriški fronti in v nemški jesenski ofenzivi,

tako da je ostalo tik po ofenzivi nekaj skritih topov in le dva v enotah. Tako so posamezna artilerijska orožja enote uporabljale v »spremljevalnih« in »težkih četah« brigad in divizij. Uporabo topov je še dodatno oviralo slabo vreme.

Novo obdobje v razvoju topniških enot v IX. korpusu je nastopilo spomladi 1944, ko so štabi začeli iskati načine za povečanje učinkovitosti partizanskih enot. Najprej so marca 1944 ustanovili artilerijska diviziona XXXI. in pozneje XXX. divizije, ki sta vključevala topove in težke minomete. Enoti sta sodelovali v bojih za Godovič, Hotedrščico in Spodnjo Idrijo, toda že v aprilu sta izgubila razen enega vse topove ob porazu XXX. divizije na Ledinah in ob vdoru v Cerkno. Zato se je divizion XXX. divizije razformiral, divizion XXXI. divizije pa se je dva meseca uril na Šebreljah.

Naslednja razvojna faza topništva se je začela konec maja 1944 s pobudo glavnega štaba NOV in POS štabu IX. korpusa, da formira svojo topniško brigado. Res so 14. junija na Lokovcu, kjer je bilo zbirališče, oblikovali štab artilerije IX. korpusa, do konca meseca pa so v njenem okviru ustanovili dve bateriji (havbično in protitankovsko), imela pa je še zaščitni bataljon. Prva akcija, v kateri je sodelovala, je bila korpusna operacija v Baški grapi od 29. junija do 3. julija.

Konec poletja 1944 se je artilerija IX. korpusa najbolj razvila. Po okupatorjevi poletni ofenzivi, ki jo je moštvo prebilo v iskanju topov v istrskem vojnem področju, se je nastanila sredi avgusta na Lokvah. V njenem okviru so oblikovali dva diviziona s štirimi baterijami, po zaplembi topov pri Štanjelu v začetku septembra celo s petimi baterijami (2 havbici 100 mm, 2 gorska topa 75 mm, 3 protitankovski 47 mm, 2 hitrostrelna 20 mm). Razen najlažjih, hitrostrelnih, je artilerija IX. korpusa topove med eno in drugo akcijo skrivala. 1. septembra je artilerija sodelovala v napadu na Črni vrh, kar je bil njen najuspešnejši boj.

Jeseni 1944 se je pojavil nov problem. Skromna zaloga granat je skoraj pošla. Stisko so topničarji rešili z izvirno, a zasilno in tvegano (pri sušenju smodnika je v Trnovem 2. oktobra izgubilo življenje 8 borcev) predelavo šrapnelov kalibra 100 in 75 mm v granate. Ti so namreč ostali v municijem skladišču pri Podnanosu potem ko je nemška vojska odpeljala vse granate. Predelavo šrapnelov so borci izvršili v preprosti delavnici v Trnovem. Zaradi nepoznavanja ustroja šrapnelov sta v prvem streljanju s predelano municijo 6. oktobra ob napadu na Hotedrščico dve od predelanih granat eksplodirali že v ceveh obeh havbic kalibra 100 mm in ju seveda onesposobili.

Zaradi poslabšanih možnosti za njeno uporabo in sovražnikovih ofenzivnih sunkov je štab korpusa 27. novembra artilerijo IX. korpusa razpustil in divizion dodelil divizijama, 25. januarja 1945 pa jo je ponovno združil v korpusno enoto. Moštvo je do aprila bivalo v Hotenju, topovi pa so pozimi sodelovali v le redkih akcijah.

V zadnji sovražnikovi ofenzivi je bila tudi artilerija precej razbita in izgubila je 5 topov. V bojih za končno osvoboditev je artilerija IX. korpusa sodelovala le z lažjimi topovi, za katere je še imela strelivo, dodeljena pa je bila divizijam. Ob koncu vojne so partizanske enote zaplenile precej topov, s katerimi se je moštvo preoblikovalo v artilerijsko brigado XXXI. divizije. Njena

mirnodobna pot jo je vodila prek Mosta na Soči, Cerknega na Velike Bloke, od tam pa v Črnomelj, kjer jo je štab IV. armade konec oktobra 1945 razpustil.

Takšen je bil v najkrajših črtah razvoj topniških enot na območju, kjer se je bojeval IX. korpus. Njihov razgiban organizacijski, številčni in kvalitativni razvoj kaže, da so bili pogoji delovanja artilerije IX. korpusa bistveno težji kot na območju VII. korpusa. Njeni vzponi in padci pričajo, da je delovala na robu stalne improvizacije. Med negativnimi momenti so bili nerazumevanje štabov za uporabo topništva, neustrezna oborožitev, pomanjkanje ustreznega streliva in tehničnih pripomočkov za streljanje (namerilne naprave), zlasti pa konfiguracija terena, ki je omogočala premike s skrajnimi močmi (že pripeljati topove, zlasti težje, na odrejene položaje je bil često pravi podvig, npr. ob napadu na Spodnjo Idrijo ali Baško grapo). Prav iz težav pri uporabi klasične artilerije je izšla pobuda štaba IX. korpusa za izdelavo novih orožij z veliko probojno močjo — rezultat pobude je bil »partop« (partizanski top). Artilerija je sodelovala v 31 bojih in še 12 pehotnih. Večje koncentracije topov so bile le izjemne (Črni vrh, Hotedrščica, goriška fronta, Gorenja vas), običajno pa je v bojih sodeloval po en ali dva topa. Avtor zaključuje, da je artilerija IX. korpusa ves čas obstoja ostala tipična partizanska artilerija v vlogi spremljevalnega topništva.

Struktura uporabljenih in navedenih virov nam kaže, da je avtor korektno upošteval ohranjeno arhivsko gradivo, zbral je precej spominskih prispevkov nekdanjih borcev artilerije, literaturo pa je uporabljal za širši prikaz bojev, v katerih je sodelovalo topništvo, kar mu je bilo toliko lažje, saj so v okviru iste Knjižnice NOV in POS izšle monografije petih od šestih brigad v XXX. in XXXI. diviziji. Delo po strokovno vojaški poglobljenosti presega običajno raven del iz omenjene zbirke.

Kot je že spočetka običajno za knjige te zbirke, obsega to delo tudi sezname poveljniškega kadra enot, seznam padlih in seznam borcev, običajna kazala, skice in slikovni material.

Damijan Guštin

Narodna vlada Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1945—1948. Zapisnici. Priredila Cvijović Rosa. Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajeva 1985, 235 str., ilustr.

V SR Bosni in Hercegovini so arhivski delavci na izviren, lahko bi se reklo na delaven način, počastili 40. obletnici zmage nad fašizmom in ustanovitev Narodne vlade svoje republike, s čimer so storili predvsem koristno dejanje za zgodovinarje in to ne le v republiškem okviru, marveč tudi širše. Storili so temeljni korak glede izdajanja arhivskega gradiva, ki je vsekakor osnovni vir za vsako zgodovinarsko znanstveno in strokovno obdelavo in prikaz preteklosti. Arhiv Bosne in Hercegovine je namreč izdal zbirko zapisnikov Narodne vlade Ljudske republike Bosne in Hercegovine za obdobje 1945 do 1948.

S tem je bil prekoračen Rubikon glede izdajanja virov povojnega obdobja, ki postaja objektivno vse bolj zanimivo ne le za vse mogoče »potrošnike« zgodovine, marveč tudi za zgodovinarje samo. Štirideset let je doba, ki jo je